

De patrijs

Klasse: vogels

Orde: galliformes

Familie: *perdicinae* (grijze patrijs – kwartel – steenpatrijs)

Soort: *perdix perdix* (grijze patrijs)

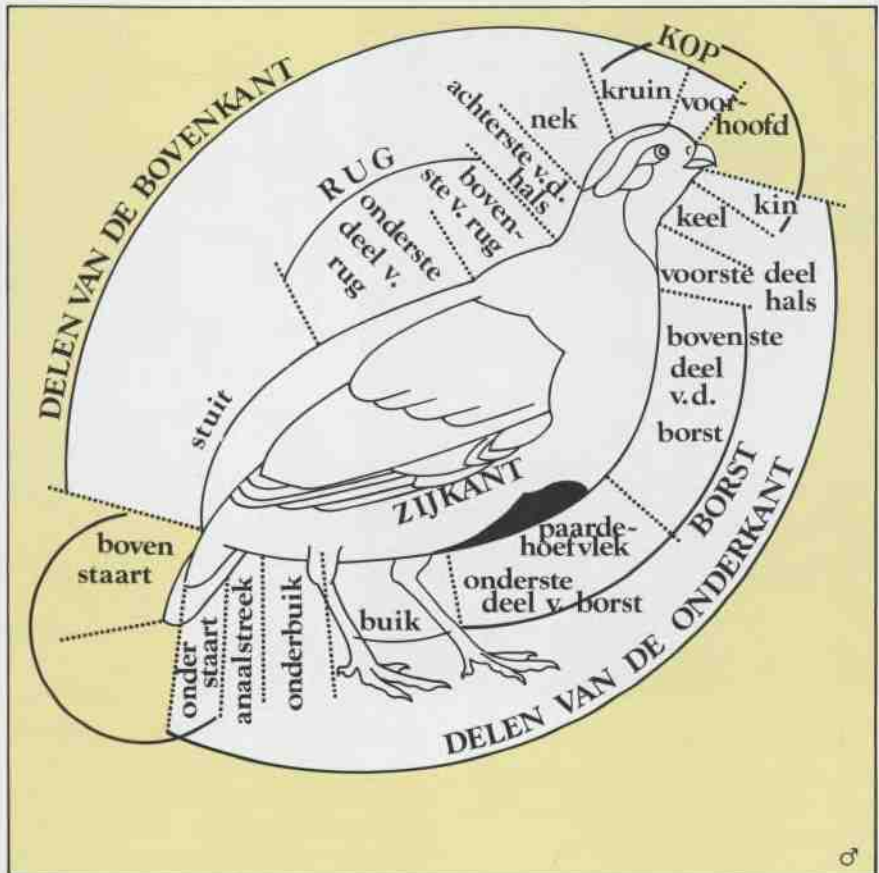
Patrijs (veldhoen), *perdrix*, *Rebhuhn*, *grey partridge*

(hoendervogels: min of meer plompe bodemvogels met krachtige poten om te scharrelen. Een haksnavel en spiermaag, voorzien van rasplaatjes en maalsteentjes. Ze nemen wel een stofmaar geen waterbad.)

Uiterlijke kenmerken

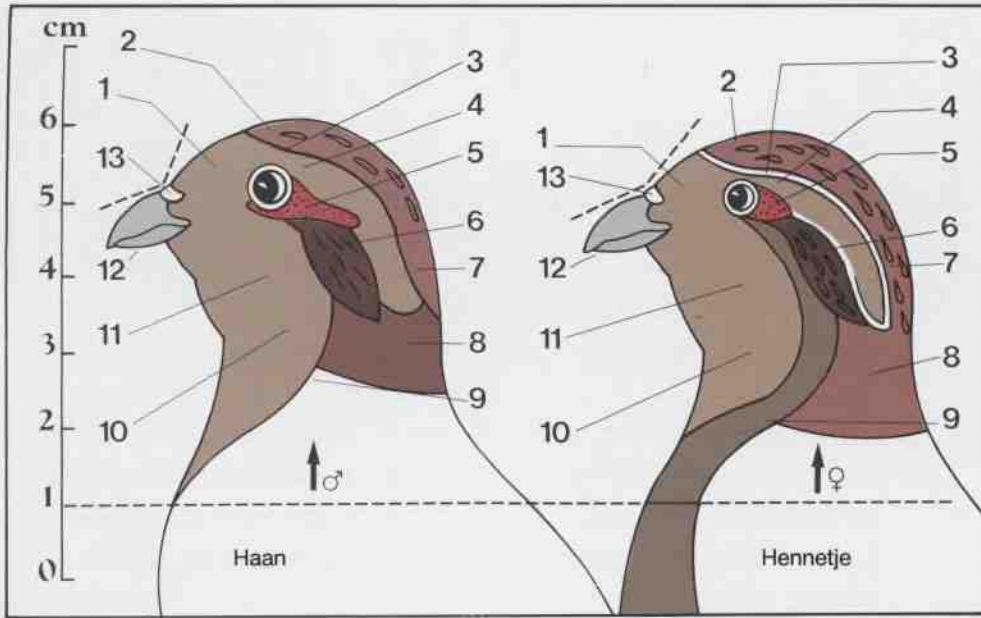
Patrijzen zijn grijsachtige hoendervogels die tot een smakelijk brok wildbraad verwerkt kunnen worden. De hen heeft een schelle, felklinkende contactroep, waaraan de patrijs haar Latijnse benaming "perdix" dankt. De Duitse benaming "Rebhuhn" is dan weer een klanknabootsing van de "rep-rep-rep"-vluchtkreet van de patrijzen.

De patrijs is een kleine gedrongen vogel met een verenkleed waarin grijs en bruin overheersen. Het "gezicht" is oranjebruin, hals en borst zijn grijs, rug en vleugels zijn bruin en de staart is roestbruin. Op de borst zit een hoefijzervormige bruine vlek, die bij het haantje over het algemeen duidelijker is, maar die toch geen betrouwbaar geslachtskenmerk vormt. Aan de hand van de vleugeldekveren kan een duidelijk onderscheid tussen de geslachten gemaakt worden: bij de hen vertonen die dwarse strepen, bij de haan zijn ze afwezig. In het jeugdkleed van de jongen overheerst de kleur bruin. Anders dan de volwassen dieren hebben jongen ook geen grijze maar gele poten, geen afgeronde maar spitse buitenste slagpennen en een donkere snavel. Haan en hen zijn allebei gemiddeld 30 centimeter lang. De haan is gemiddeld iets lichter dan de hen: 360 tegenover 375 gram. Het gewicht verandert met de tijd van het jaar.

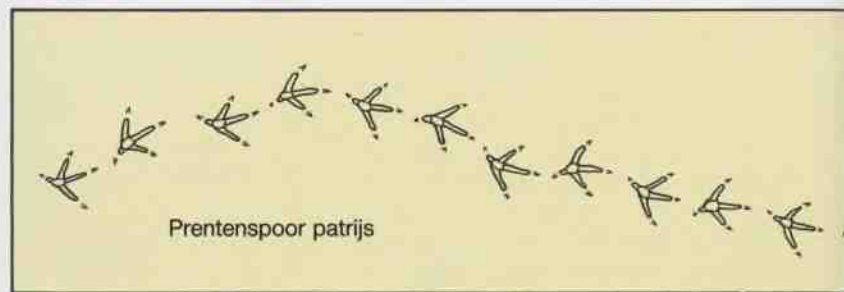
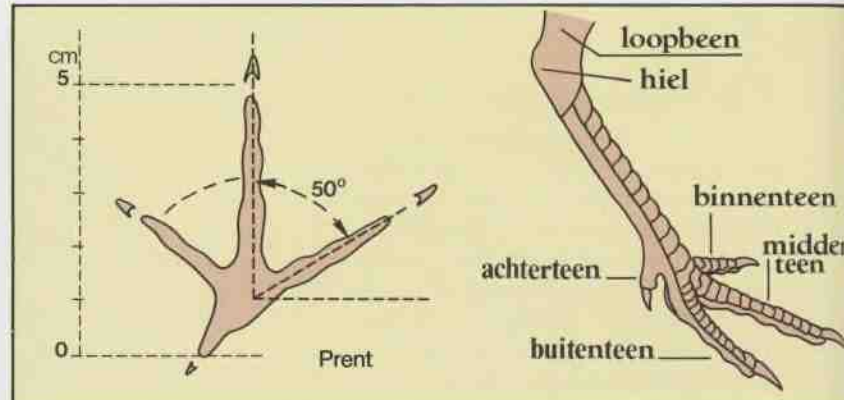

Hoenderachtigen zijn niet bepaald zangvogels, hoewel ze ook geluiden voortbrengen. Patrijzen zijn zwijgzame dieren: alleen bij opwinding, als ze vechten in de paartijd of als er gevaar dreigt, laten ze een schel "kirrik" of "kerr-wik" horen, vooral als er een kat of marterachtige in de buurt van de toom komt. Als de klucht springt, roepen de vogels ook en dan lijkt de

roep iets korter te zijn. Wordt de klucht uiteengedreven, dan hoort men de vogels met hetzelfde "kirrik" naar elkaar roepen; in een oogwenk is de klucht dan bijeen om vlug nog wat te foerageren en samen de roestplaats op te zoeken. Dat bijeenkomen gebeurt meestal al lopend, hoewel soms laat op het seizoen enkele vogels dat al vliegend doen.

1. gelaat
2. kruin
3. aflijning boven ogen
4. wenkbrauw
5. halvemaanvormige achteroogvlek
6. oorpluimpje
7. nek
8. hals
9. halsband
10. knop
11. wang
12. snavel
13. neusgat

Verspreiding

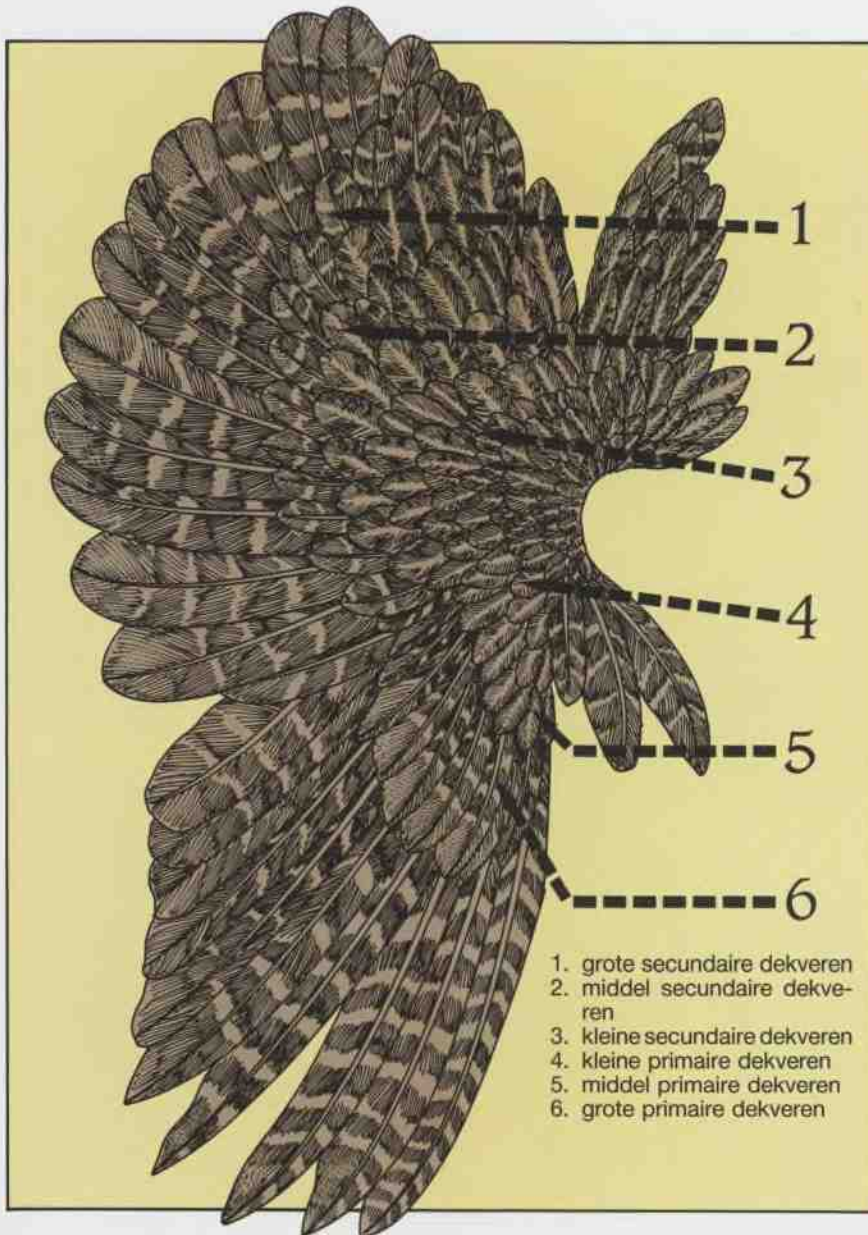
De patrijs komt als standvogel voor in Europa en is ingevoerd in Noord-Amerika.

Biotoop

Elk levend wezen, dier of mens, heeft een biotoop nodig om als individu én als soort te kunnen blijven voortbestaan. Een biotoop moet aan de drie noodzakelijke levensbehoeften van een dier voldoen: **voeding, huisvesting en rust** (ook ontspanning hoort daarbij). Is er te weinig geschikt, volwaardig **voedsel**, dan weten we dat een dier de streek zal verlaten of door hon-

ger omkomen. Vooral standvogels zijn zeer gevoelig aan een bestendig voedseltekort. Hun weerstand vermindert erdoor. Naargelang van de leeftijd kan een dier enige tijd volledig zonder voedsel blijven en op zijn vetreserve teren. Een paar dagen zonder water is veel erger. In water moeten immers alle scheikundige en enzymprocessen plaatsvinden omdat alle stoffen die de cel vormen erin zijn opgelost. Verder speelt water nog een warmteregulerende rol. Bij voedseltekort ontstaan al vlug lichamelijke verstoringen, zelfs letsels (nieren) en na een lang voedseltekort volgt de dood.

Goede **huisvesting** betekent dat het dier in een omgeving kan verblijven die aangepast is aan zijn aard, omdat het er voedsel en vooral rust kan vinden, zich voortplanten en zich aan zijn belagers onttrekken. Voldoet de huisvesting niet, dan ontstaat er een lichamelijke en geestelijke verstoring of een psychosomatisch letsel: lichamen omdat het dier zich niet tegen bedreigende elementen van natuur en omgeving kan beschutten; geestelijk omdat het lichamenlijk geen weerstand heeft. Tekorten in de huisvesting kunnen zelfs tot de dood leiden, dat duurt alleen maar wat langer.

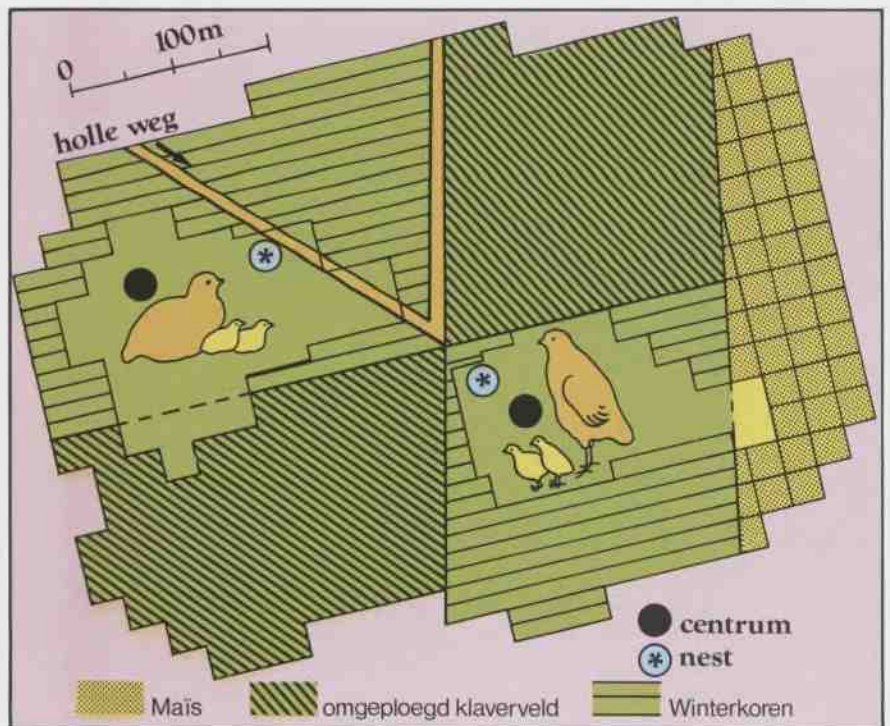
voorbeeld wel in bomen voedsel zoeken, vooral in berken. Een patrijs houdt van een open veld, dat ten hoogste door hagen, houtkanten of enkele verspreide bosjes doorkruist mag zijn. Patrijzen moeten we ook nooit in het bos zoeken, tenzij ze er door jagers en drijvers naartoe worden gedreven en door schoten zeer erg worden verstoord. Dan kunnen er enkele in het bos invallen, wat ze overigens ook in begroeide dijken doen. Een klucht zoekt wel de bescherming van veldgewassen; vooral in maïs vindt ze een veilig onderkomen en kan ze zich gemakkelijk verplaatsen. Velden of gronden die niet volledig in cultuur zijn gebracht, of tijdelijk braakliggende kavels zijn echte hoendervelden. In streken waar aan intensieve landbouw wordt gedaan en waar iedere vierkante centimeter met stikstof is bestrooid, moet de patrijs verdwijnen. Zijn geliefkoosde biotoop bestaat uit akkerland, afgewisseld met niet te veel weiden, wat houtkanten en enkele dijken waarin vooral mieren leven.

Elke jager weet dat een klucht patrijzen zal wegblijven uit een akker die slecht bemest is, waar de vruchten niet goed zijn opgekomen en waar veel onkruid groeit. Hij zal die klucht wel aantreffen in een knollenveld dat slecht werd ingezaaid en waarin open plekken

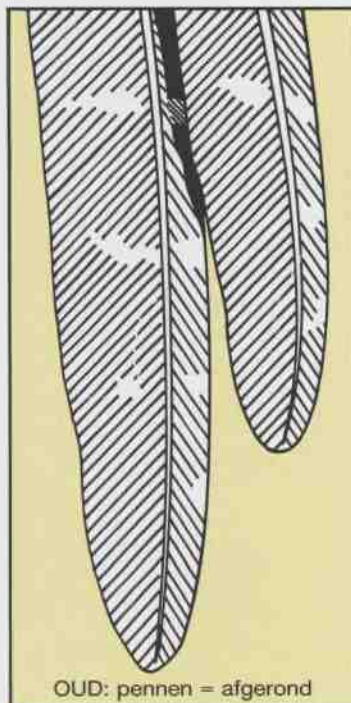
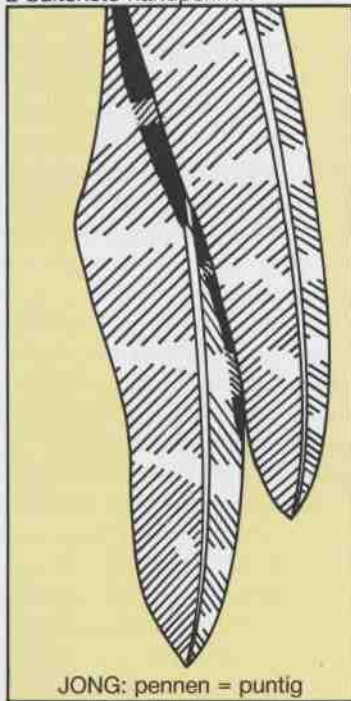
Rust is de derde natuurlijke behoefte. Ieder levend wezen moet strijden voor zijn leven of voortbestaan. Daarvoor heeft het zijn zintuigen, zijn spieren, zijn skelet en zijn zenuwstelsel. Na gebruik van krachten moet het dier tijdens een rustperiode recupereren, anders ontstaat er een vermoeidheid, die vooral geestelijke spanning (stress) tot gevolg heeft. Het verloop daarvan gaat nog trager dan bij een tekort i.v.m. de eerste twee behoeften, maar een tekort aan rust leidt tenslotte ook tot de dood.

Woongebied

Zoals de meeste fazantachtigen zijn patrijzen bodembewoners, maar zij gaat nooit in struiken of bomen zitten rusten of voedsel zoeken, zoals andere fazantachtigen. Zo zullen korhoenders bij

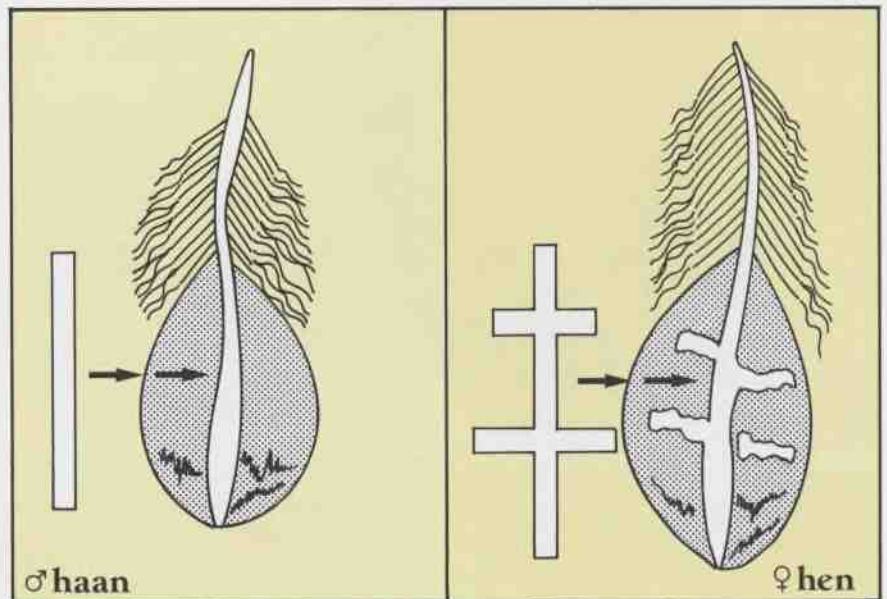

2 buitenste handpennen

IN HEGGEN LAGE BOSJES	%	
OP STOPPELVELDEN	26	
GROEN GEWAS	25	
WEIDEN	7	
BRAAKLAND	5	
WEGBERMEN + HOLLE WEGEN	4	

Tijdens de wintermaanden houden de patrijzen zich bij voorkeur op bij dekking en voedselbronnen. Uit observatie van honderden patrijzen bleek dat ze speciaal bij strenge winters hun voorkeur opsplitsen volgens de bijgetekende tabel.

Voorstelling van de grafische tekening op de dekveertjes bij de patrijzen. Merk het verschil tussen het haantje en het hennetje.

voorkomen. Patrijzen lopen bij voorkeur zaden te zoeken tussen voederbieten die slecht werden bemest en die te ver uit elkaar staan. Aardappelvelden die te weinig tegen onkruid en ongedierte zijn besproeid, herbergen soms al de patrijzen van de omgeving. Dat wijst er allemaal op dat de patrijzen een vogel is van de open velden, van de steppe die in cultuur is gebracht en die daardoor meer voedsel oplevert. Daarom vinden we patrijzen hoofdzakelijk waar de boer "leeft" en minder in uitgestrekte heide of op te arme gronden.

Voedsel

Bij de geboorte zijn patrijzekuikens **insektivoor**: ze wegen dan slechts een paar gram en moeten binnen een zeer korte periode – twaalf tot veertien weken – tot volwassen vogels uitgroeien.

Daarvoor hebben ze zeer rijk, hoofdzakelijk dierlijk, voedsel nodig. Zonder dat dierlijke voedsel verhongeren ze de eerste twee, drie weken na het uitkomen.

Als het in juni bij de geboorte van de kuikens koud of regenachtig is, valt het insektenleven bijna volledig stil (*wet van 't Hoff*). De insek-

ten leggen dan geen eieren meer, en de eieren ontpoppen zich niet meer. De geleedpotigen vertonen eenzelfde gedrag, en de patrijzekuikens, die zelf hun voedsel moeten vergaren, verbruiken daardoor meer energie bij het zoeken naar voedsel dan door het voedsel geleverd wordt. Het energiebeeld verloopt dan over de hele lijn negatief. Dat resulteert in een hoog sterftcijfer.

Eiwitten en aminozuren, die tijdens de groeiperiode zo noodzakelijk zijn, ontbreken bij ongunstig weer; ook de zonnewarmte, die naast de metabolische warmte en

de ouderwarmte de dieren op temperatuur houdt, laat het dan afweten.

De kuikens zijn zo fragiel dat tachtig procent gedurende de eerste twee levensweken sterft.

Vanaf het begin van de vierde levensweek neemt de opname van dierlijk eiwitten sterk af terwijl die van plantaardige eiwitten (onkruid- en graszaadjes) toeneemt. Als de jongen kort nadien de grootte van een spreek bereikt hebben, bestaat hun dagelijkse rantsoen afhankelijk van de plaatselijke omstandigheden al voor vijftien procent uit plantaardige eiwitten en voor ongeveer vijf procent uit dierlijke eiwitten. In de winter zijn de patrijzen uitsluitend op plantaardig voedsel aangewezen: graanplantjes, koolbladeren, resten van bieten en allerlei onkruidzaden.

Uit het voorafgaande blijkt duidelijk dat de stelselmatige achteruitgang van de patrijzenstand in West-Europa in de eerste plaats te wijten is aan de strenge, gewijzigde voedselvoorwaarden waarvan dit wild afhankelijk is, en aan de problemen i.v.m. het voedselaanbod.

De patrijzen liggen iedere winterdag en iedere winternacht in het veld, in alle weersomstandigheden. Om al die koude, natte dagen en nachten te kunnen trotseren, hebben ze plantaardige eiwitten in *geconcentreerde* vorm nodig: zaden dus. Om voldoende eiwitten uit graanplantjes e.d. te kunnen halen zouden ze daarvan een volume moeten opnemen waarvoor hun krop en maag wel twintigmaal te klein zijn.

Om op zulke winterdagen zoveel mogelijk voedsel te kunnen opnemen, organiseren de patrijzen zich. Kleine restanten van vroegere kluchten vormen samen een nieuwe klucht. Zo vinden ze gemakkelijker hun rantsoen. Kraaien, eenden en spreuwen doen hetzelfde.

Ieder ogenblik van de dag of van de nacht houden er in een kleine of in een grote klucht enkele patrijzen de wacht. Bij het geringste onheil wordt alarm geslagen. Over-

jaarse patrijzen houden de wacht véél beter dan patrijzen die nog geen jaar oud zijn. Grote kluchten die door oude patrijzen aangevoerd worden, komen daarom veel beter door de winter dan kluchten waarin geen overjarige patrijzen voorkomen.

Oudere patrijzen kunnen bij vorst en sneeuw bovendien beter de schaarse voedselreserves opsporen. Zij zijn de voederplaatsen immers gewoon. Ze brengen de jongere vogels erheen en bewaken ze daar.

In de mate van het mogelijke moet een jager op plaatsen waar in de lente sterke kluchten uitgebroed werden, vijf à tien zakken kaf, eventueel vermengd met stalmest, in het open veld uitstrooien, ver genoeg van wegen en bomen. In de wintermaanden moet een laag van enkele centimeters dikte behouden worden. Op zeven à acht meter rondom de kafaag steekt men takkenbosjes van zeventig à tachtig centimeter hoogte in de grond. Die voederplaatsen moeten al in het begin van december aangelegd worden en bevoorrad met dorsafval, gebroken zaden en gewoon graan, bij voorkeur tarwe. In de wintertijd moet men er zo mogelijk bietekoppen uit de silo aan toevoegen.

Zolang het niet aanhoudend sneeuwt of vriest, volstaat het dat een patrijs, die steeds haar eigen voederplaats bezoekt, er ongeveer vijftien gram zaden of granen per dag kan eten. Worden de kaphopen niet door bosduiven geplunderd, dan volstaat het alle drie à vier dagen de voederplaatsen te bevoorraden. Bij sneeuwval en aanhoudende vorst moet de jager het rantsoen verdubbelen en dagelijks op hetzelfde uur, liefst meteen na de middag, graan voederen.

Het voederen gaat dus van begin december tot begin maart. Het is van belang dat de patrijzen **met een volle krop geconcentreerd voedsel** de nacht kunnen ingaan, zodat ze goed doorvoed blijven, zich beter tegen roofvogels kunnen verdedigen en hun voeder niet te dicht bij huizen en wegen moeten zoeken.

Activiteit

Patrijzen zijn overdag en in de schemering actief. Ze vliegen eigenlijk alleen op als ze gestoord worden en dan meestal niet verder dan 200 meter. Hun vleugelslag is snel en wordt afgewisseld met glijvluchten. Ze vliegen laag boven de grond.

Overdag, vooral **vanaf elf uur 's morgens tot drie uur na de middag**, liggen patrijzen te rusten om het eerste voedsel te verteren. Tijdens een rustperiode kan het zenuwstelsel van het verteringsstelsel, de parasympathicus, immers op volle toeren draaien. Werken, d.w.z. voedsel zoeken, gebeurt met behulp van een ander zenuwstelsel, de sympathicus.

Na de middag moeten we patrijzen op een open plek tussen suikerbieten of bieten gaan zoeken, en bij lastig warm weer ergens op de hoek van een weide waar een drinkput is. Bij minderig weer liggen ze liefst op een open terrein dat bij hun schutkleur past. Tijdens de rustperiode flodderen ze in het zand om lastige vederluizen en vlooien kwijt te raken. Patrijzen uit de vrije wildbaan hebben echter niet zo veel last van parasieten.

's Nachts zoeken patrijzen een rustplaats op zo bloot mogelijke akkers of afgegrazen weiden. Als de kuikens volwassen zijn, liggen ze in groepjes van vier of vijf tegen elkaar aangedrukt, met niet meer dan een paar decimeter afstand tussen de groepjes. In het licht van een sterke lamp ziet men enkel de kopjes wat omhoog gaan. Ze slapen op een open terrein omdat daar geen wissels (paden) van roofwild zijn.

Zolang de kuikens klein zijn, kruipen ze onder moeders en vaders lichaam om er warmte en beschutting tegen de regen te zoeken. Die zoeken dan hun slaapplekken eerder in een kleine open plek tussen de bieten, of daar waar hazen en konijnen een open plek in de graangewassen hebben gegraven of waar door regen het graan niet is opgekomen.

Ontspanning, een deel van de rust die ook het zenuwstelsel tot rust doet komen, zoeken patrijzen tussen hun twee foerageertijden. Evenmin als alle andere hoenderachtigen nemen patrijzen een waterbad. Bij mooi weer liggen ze na een zandbad te luiëren. Ze poetsen en herschikken dan hun veren. Steeds is er een wachtpost aanwezig, hoewel die soms geen alarm slaat, zodat zowel de jager als de patrijzen schrikken als ze bijna tegen elkaar opbotsen. Waarschijnlijk is de wachtpost dan een jonge vogel, die nog niet weet dat een mens met een geweer een groot gevaar betekent.

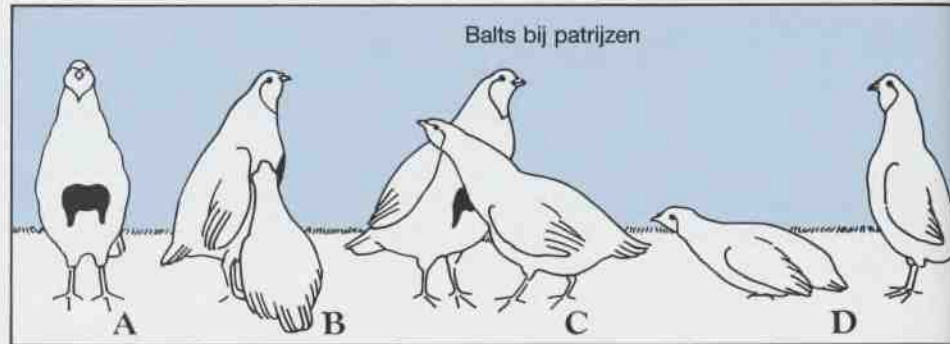
Als aan de drie natuurlijke behoeften (voeding, huisvesting en rust) is voldaan en het individu optimaal gezond blijft, is er ook plaats voor een ander natuurlijk verschijnsel: de voortplanting.

Voortplanting

Een fazantehaan is prachtig uitgedost om in zijn gebied verscheidene hennen te kunnen werven, die dan zijn harem vormen. Men spreekt van een polygaam huwelijk: verscheidene vrouwtjes voor één man. Bij de patrijzen is dat anders: haan en hen gelijken in hun kleding zozeer op elkaar dat alleen een kenner de geslachten kan onderscheiden. De patrijshaan heeft geen bruiloftskleed waarmee hij veel wijfjes kan lokken: zijn verenpak is eenvoudig. In het vroege voorjaar, tijdens de maand februari, veroverft de haan een groot gebied. Zover als hij kan kijken, laat hij geen andere haan toe. In dat territorium zal hij samen met zijn vrouwtje een rustig leven leiden. De twee zijn altijd in elkaars nabijheid. Hij verliest haar nooit uit het oog en zij hem al evenmin! Komt een vreemde hen in het gebied, dan zal de haan haar niet verjagen; de hen jaagt haar seksegenote echter dadelijk weg. Precies de jaloersheid tussen de hennen, die elkaars nabijheid niet verdragen, zorgt ervoor dat elke haan slechts één hen heeft. Zo kennen patrijzen dus in tegenstelling tot fazanten een monogaam huwelijk: één hen voor één haan. Die blijven hun hele leven samen. Een patrijshaan blijft altijd kalm. Soms richt hij zich op, met de borst trots vooruit om zijn roestbruine

hoefijzer te tonen, terwijl hij schelle kreten uitstoot om een mogelijke rivaal uit zijn gebied te houden: ongetwijfeld een indrukwekkende verschijning!

gras staat, in een oude geilpol op een weide, in een berm, langs een slootkant of een greppel. Bijna iedere dag legt de hen een olijfbruin of licht grauwgroen eitje in een on-

In de lente begint de haan plots een soort vreugdedans uit te voeren. Hij loopt dan in een grote boog om zijn hen heen, ze gaan allebei als voor een baltsvlucht op de vleugels, maar daarna trippelt de haan weer rond het voorwerp van zijn verlangen. Soms gaat de haan zelfs voor een korte rondvlucht op de vleugels, waarbij één vleugel bijna de grond raakt.

Als hij landt, trippelt hij naar zijn hen toe, die in gebukte houding gaat zitten met de staart licht naar omhoog, en de haan trapt ze. Dan is er een kort oprichten van de veren, als om ze weer in de plooi te schikken. Tijdens de balts maken beide vogels een kirrend geluid.

Samen zoeken ze de nestplaats bij voorkeur op een plaats waar oud

diep kuiltje, dat met wat pluimen en grassprietjes gestoffeerd is. In sterk in cultuur gebrachte streken maken de patrijzen hun nesten op graanackers, luzernevelden of soms in betrekkelijk droge en korte rietvelden. Als er veel fazanten in de streek zijn, komt het wel eens voor dat een fazantehen enkele eieren in een patrijzenest legt.

Rode Patrijs

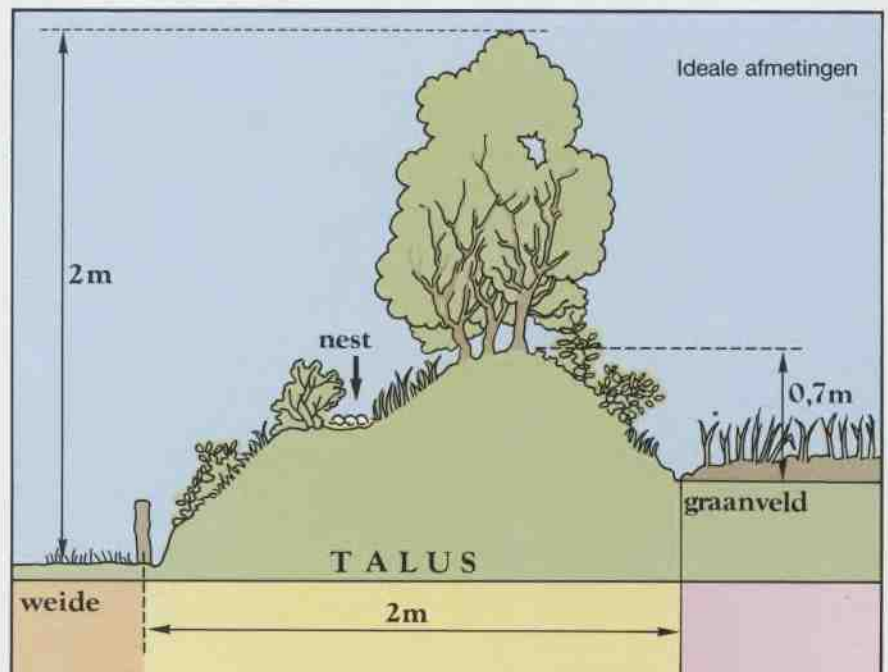
Alectoris rufa

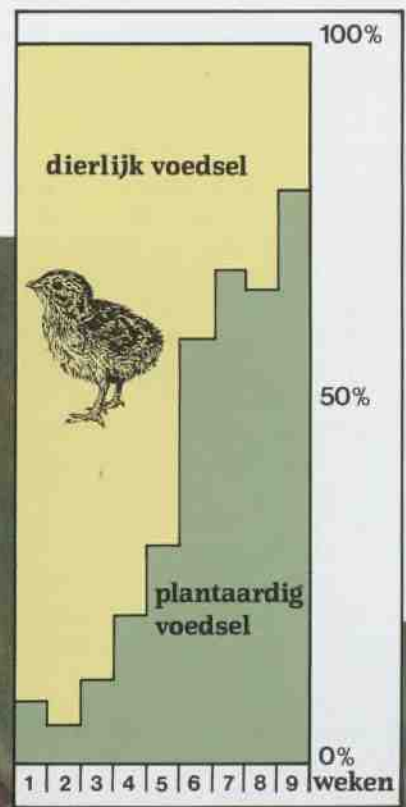
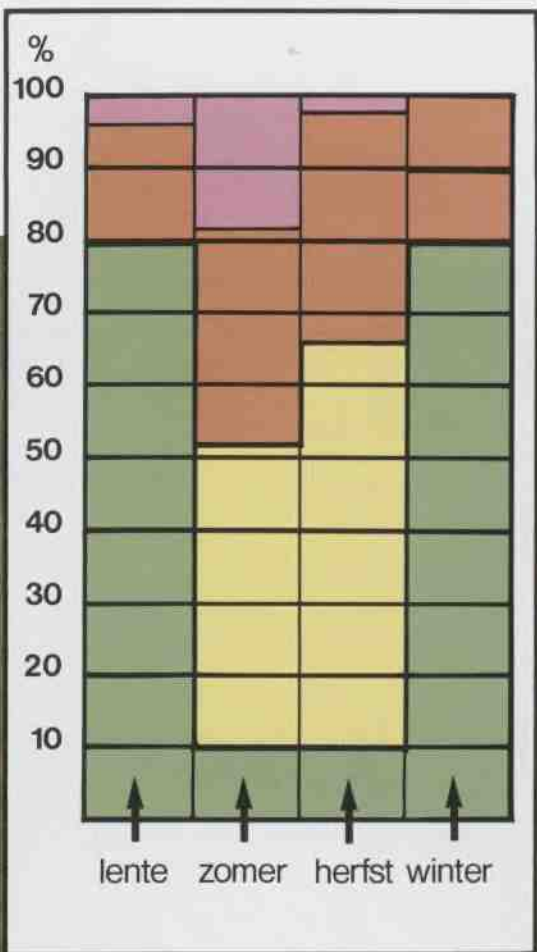

Patrijs

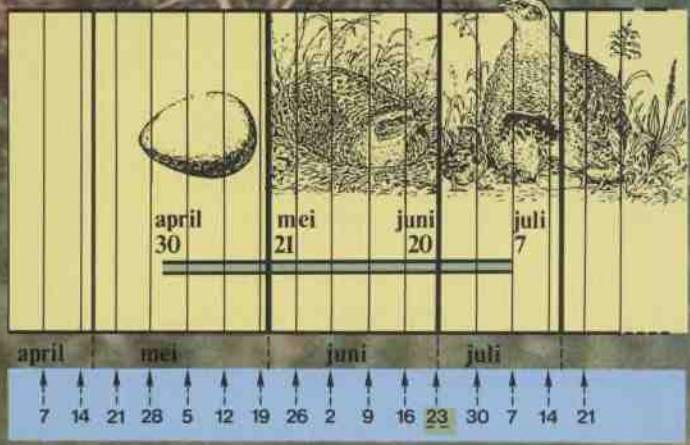
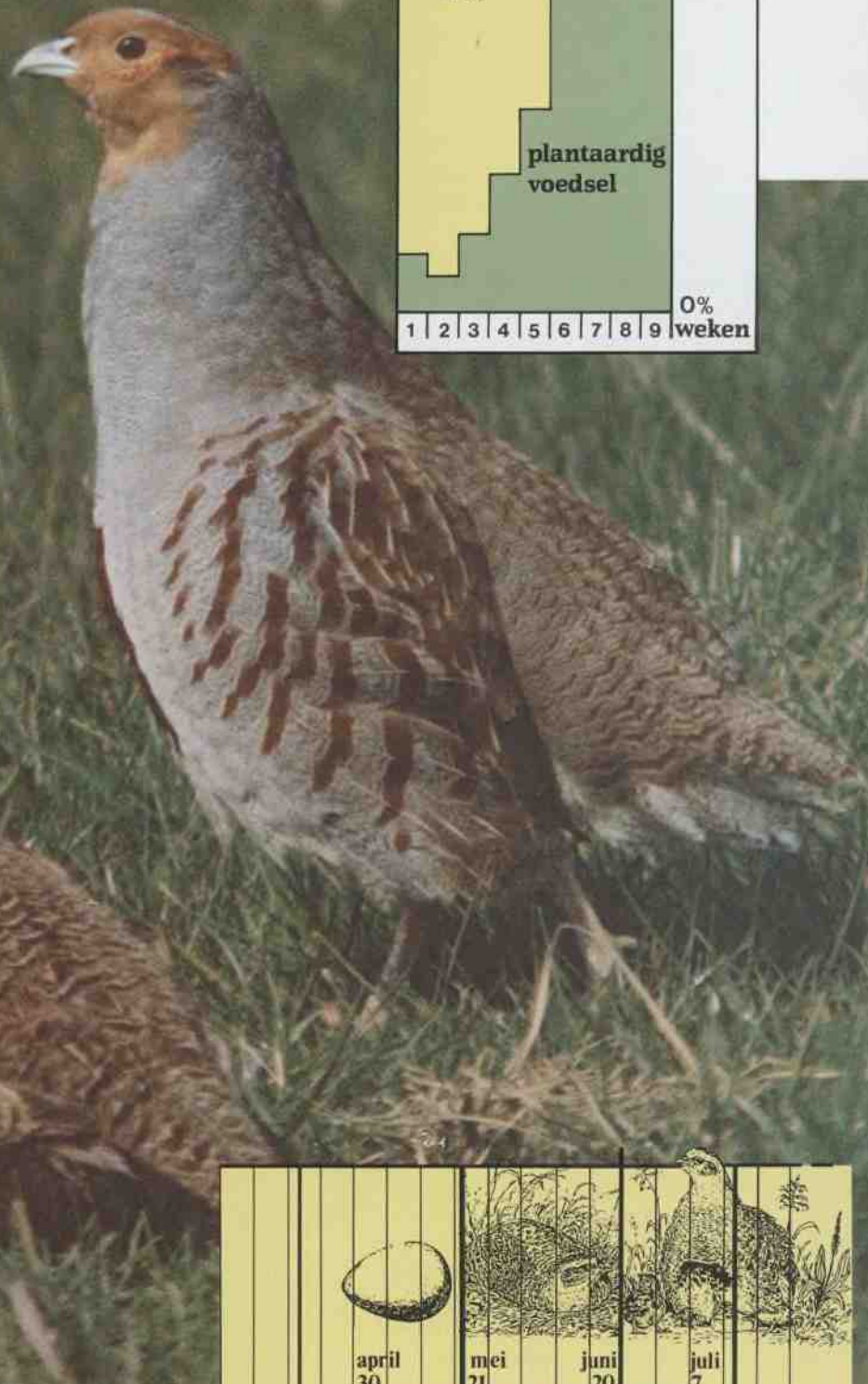
Perdix perdix

Als het er niet te veel zijn is dat niet erg, omdat de broedtijd even lang is, namelijk gemiddeld dertientwintig à vierentwintig dagen.

- graan
- granen van wilde planten
- insecten
- groene blaadjes

De fazantekuijken worden door hun pleegouders aanvaard en groeien mee op. Bij de opening van de jacht op patrijzen valt zo'n jonge fazant tussen de patrijzen onmiddellijk op: hij heeft geen roestode staart. Als het fazantekuijken wat ouder is geworden, verlaat het de klucht en gaan het op zijn eentje de wijde wereld in.

Pasgeboren patrijzen zijn amper vier centimeter groot. Een dichte en natte begroeiing of dekking vormt voor zulke kuikens een bijna onoverkomelijke hindernis. In zware gronden met veel aardappelvelden is een natte greppel soms helemaal onoverkomelijk en scharrelen de kuikentjes rond tot ze vermoeid zijn of rond hun nageltjes en teentjes kleefballen van vochtige aarde krijgen. Die kleefballen zijn soms zo groot als een knikker. De kuikens zijn dan ten dode opgeschreven: de balletjes worden immers keihard en zijn slechts met een nijptang los te krijgen. Ondertussen trekt de klucht verder en blijft het kuiken alleen achter. Het enige wat je dan kunt doen, is het kuiken de kop indrukken om het van zijn angst te verlossen, en verder hopen dat niet te veel kuikens in de toom zulke knikkers aan de poten hadden. De komst van droog weer is dan belangrijk: het weer bepaalt voor negentig procent of het broedseizoen al dan niet goed uitvalt.

Na een paar weken kunnen de kuikens zich al wat vliegend verplaatsen. Als ze tien weken oud zijn, zijn patrijzen vliegbekwaam en kan erop gejaagd worden. Nog beter is het als ze veertien weken oud zijn. Ze zijn dan helemaal uitgegroeid en vliegen zo goed als de oudere dieren. Dan pas wordt het jagen en vlug schieten. Het legseizoen bereikt zijn hoogtepunt omstreeks half mei. De broedtijd duurt vierentwintig dagen zodat het hoogtepunt van de uitpiktheid tussen de tiende en de vijftiende juni valt. De beste openingstijd is bijgevolg de eerste zaterdag van september, als de patrijzejongen gemiddeld twaalf weken oud zijn.

De hen broedt alleen, terwijl de haan niet zo ver van het nest bestendig de wacht houdt en bij naderend gevaar alarm slaat. De hen

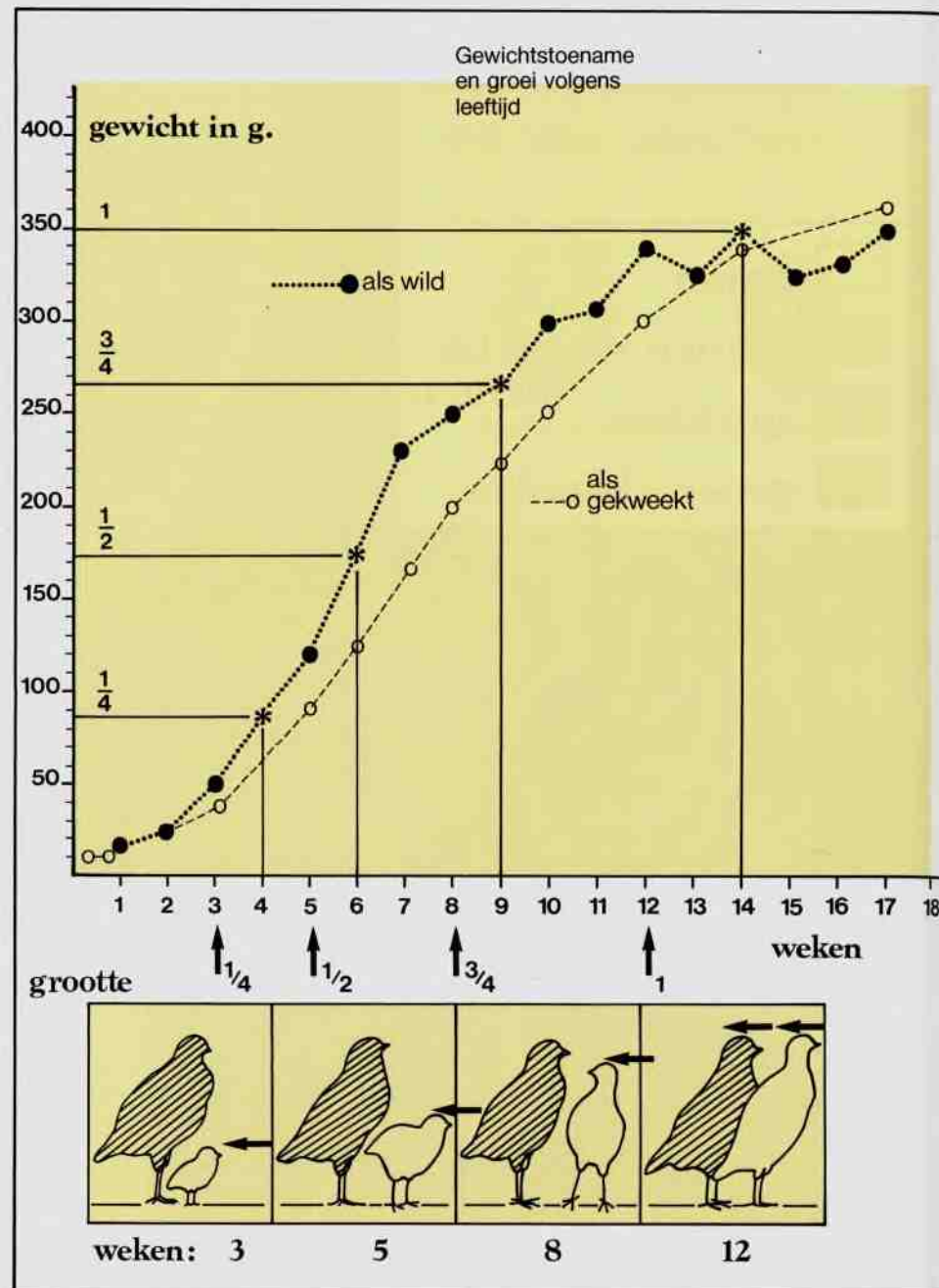
maakt zich dan nog kleiner en blijft onbeweeglijk in haar nest liggen. Het eerste ei blijft onbedekt tot er een tweede bijkomt. Als het legsel volledig is, laat de hen de eieren nog vierentwintig uur onbedekt om te kijken of ze veilig zijn voor roofdieren.

Wordt het nest in het begin van de broedtijd verstoord, dan gaat het legsel verloren. Later zal alleen een abnormale verstoring of de roep van de haan de hen nog van het nest af krijgen. Als de haan roept, dekt zij het nest af en loopt met hem mee om zich te ontlasten, te eten en te drinken. Foerageren doen zij samen na de middag.

Na het uitkomen van de kuikens wordt de haan broeds en staat hij werkelijk van ongeduld te trappelen om met zijn kroost van de eierschelpen weg te trekken: die zijn voor de predatoren te duidelijk zichtbaar zijn.

Noot: de vroegste eierleg kan al einde april plaatsvinden.

Patrijzen zijn zeer goede ouders. Zij beschermen hun kuikens tegen alle mogelijke gevaren. Verrast een wandelaar een toom patrijzen, dan sissen ze en doen zelfs of ze vleugellam zijn. Tot hun achtste jaar blijven ze vruchtbaar en ze kunnen dertien jaar oud worden.

De hen nestelt bij voorkeur in opgroeiende vegetatie: daarom helpen we door op gunstige plaatsen de grasranden in februari al af te branden en eventueel wat samengestelde meststoffen uit te strooien. In mei groeien zulke nestvriendelijke stroken dan onder ideale omstandigheden.

Bij het uitzoeken van een nestplaats geven patrijzen de voorkeur aan gewassen die een hoogte van vijftientig à dertig centimeter bereiken: ze verkiezen luzerne en gerst of hooigras boven winter-tarwe. Luzerne en hooigrassen worden echter in volle broedperiode gemaaid, zodat er grote nestverliezen kunnen zijn. Een patrijshen is immers een goede broedster, die niet gauw het nest verlaat. Vele hennen komen daardoor onder het mes van cirkelmaaiers om.

Een zeer hoge voortplantingscapaciteit: zoals alle levende wezens met een snel levensverloop, vertonen patrijzen een zeer grote voortplantingskracht. Hun eerste legsel bestaat uit gemiddeld vijftien eieren, maar bij verlies komt er dikwijls nog een tweede legsel met negen à twaalf eieren. Gaat er een nest met kuikens verloren, dan rest hen materieel geen tijd meer om opnieuw te beginnen, omdat het voortplantingsproces tussen begin mei en einde juni moet verlopen.

Anderzijds zijn de uitkipresultaten steeds aan de hoge kant. Op het eerst gelegde ei na komen praktisch alle eieren tot uitkippen. Overall waar ze broedt, komt de patrijs tot zeer hoge uitbroedresultaten; zelfs in Engeland of Amerika uitgezette patrijzen geven eenzelfde beeld te zien. Voor het overleven van de kuikens speelt de weersgesteldheid in juni een zeer grote rol omdat de meeste patrijzen het levenslicht zien voor eind juni.

Een zeer snelle rotatie van de populaties: de hoge voortplantingscapaciteit impliceert een zeer snelle rotatie bij de populaties. Er is een volledige vernieuwing of rotatie (turn-over) binnen de drie of vier jaar. Dat wil zeggen dat er van de duizend patrijzen die nu leven,

over drie jaar slechts enkele zullen overblijven. Omdat jonge hennen de meeste eieren leggen, is die snelle rotatie een pluspunt in het bewaren van de patrijzenstand.

Verplaatsing

De patrijs is een standvogel.

In het begin van het voortplantingsseizoen leven de patrijzen gekoppeld, met soms een guste patrijshaan op overschot. Door het verbreken van de groepsgebondenheid voelen de patrijzen zich dan heel wat onveilig omdat ze nu de waakzame wachters moeten missen.

Ze trachten zich daarom in de opgroeiende randbegroeiing te verschuilen. Aan de buitenzijde van een veld profiteren ze het meest van de zonnewarmte; daar is het meeste voedsel, en daar hebben ze ook steeds dekking in de onmiddellijke nabijheid.

Patrijzen moeten hun nestplaatsen gemakkelijk kunnen terugvinden. Referentiepunten aan de rand van de begroeiing helpen de vogels na verstoring. Daarom ligt negentig procent van de nesten op minder dan dertig meter van de veldranden.

Volwassen patrijzen verplaatsen zich het meest.

De meeste jagers denken dat patrijzen steeds trouw blijven aan hun geboorteplaats. Uit wetenschappelijk onderzoek is echter gebleken dat volwassen hennen zeer treklustig zijn; hanen zijn meer honkvast en nieuwgeboren vogels zitten daar ergens tussenin. Toch zijn er koppels die trouw elk jaar op dezelfde plaats te vinden zijn. Dat is echter geen algemene regel.

Door de trekzucht van sommige oudere hennen ontstaan er nieuwe paren uit een oudere haan en een jongere hen. Dat is de meest produktieve paarvorming.

Opvliegende patrijzen vliegen dikwijls kilometers ver. De oppervlakte die zo bestreken wordt, is soms zeer groot.

Zo zou een patrijs die in een straal van

150 m vliegt	7 ha bestrijken
300 m	28 ha
600 m	115 ha
1500 m	705 ha
5000 m	7850 ha

Het wegtrekken in het voorjaar wordt scherper gevoeld naarmate de patrijzen in aantal achteruit gaan.

Om verschillende redenen verplaatsen patrijzen zich ononderbroken van in de nazomer tot aan het begin van het broedseizoen.

Vroeger, toen er nog patrijzen in overvloed waren, viel dat minder op, maar tegenwoordig ervaren de jagers een opvallende verplaatsing bij het uitkiezen van de nestplaats. Patrijzen plegen werkelijk de hele omgeving af te zoeken naar de meest geschikte plaats voor hun nest, en laten zich daarbij niet door concurrerende koppels afremmen. Dat resulteert in een optimale terreininname, waardoor de overlevingskansen vergroten.

Dank zij dit gedrag zijn er in de meeste landbouwgebieden nog wat restpopulaties: hoe verder de koppels uit elkaar leven, hoe minder ze opvallen en hoe minder kwetsbaar ze zijn.

Eenzaten of guste patrijzen zijn nuttiger dan de meeste jagers denken.

In een normale patrijzenpopulatie halen de eenzaten een percentage van acht tot tien procent.

De meeste jagers denken dat dit alleen maar narigheid meebrengt: ze zorgen voor rustverstoring bij gekoppelde patrijzen (antropomorfisme) en bovendien zijn ze onproductief en dus overbodig.

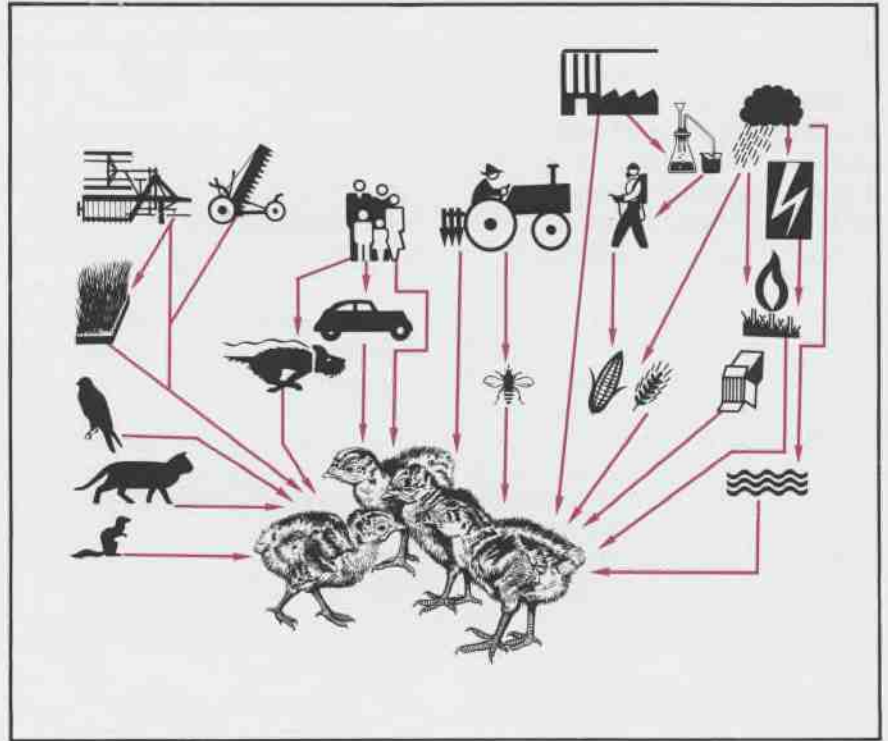
Toch blijkt uit onderzoek dat overschotheden de hennen meer keuzemogelijkheid bieden, want zij alleen staan voor een keuze in. We weten zeker dat het lossen van gekweekte hennen om guste hanen aan gezellinnen te helpen storender werkt voor de reeds gevormde koppels dan guste hanen, die trio-gezinnen vormen. In plaats van een verstoorder te zijn, blijkt een overschotheden de uitgekijpte kuikens fanatiek te bewaken.

Veel jagers profiteren daarvan om jonge patrijzen door zo'n haan te doen opnemen door, en meestal lukt dat heel goed.

Uit de analyse van honderden kluchten is gebleken dat die van het type met een guste haan erbij het er beter vanaf brengen dan soortgelijke kluchten, waarvan één van de oudere vogels om een of andere reden wegvalt.

Vijanden

In een "normaal" broed- en fokseizoen gaat in de loop van juni en juli ongeveer zestig procent van de patrijzenesten verloren. Behalve koud en nat weer belagen ook nog andere vijanden de patrijzenstand: zwarte kraaien, eksters, gaaien, wezels, bruine ratten, egels, vossen, verwilderde katten en zwerende honden. In een jachtveld waar de predatoren kort gehouden worden, zijn zij voor ruim de helft van die zestig procent verantwoordelijk. Veertig procent is voor rekening van de maaimachines die in graslanden, klaver- en luzerneakkers gebruikt worden. Hoe vroeger het maaiseizoen valt, hoe méér patrijzenesten er sneuvelen. In Groot-Brittannië werd statistisch aangetoond dat tijdens de

jacht op patrijzen niet minder dan elf procent doodgaat door "verloren" geschoten hagelkorrels of wat sommigen "randhagel" noemen. Bovendien sterft van begin januari tot einde maart nog gemiddeld vier-

rentwintig procent van de augustus-populatie (vóór de opening van de jacht) ten gevolge van ondervoeding en ziekten. Die ondervoeding is doorgaans het gevolg van bespuitingen met herbicide.

Negatieve factoren

1. *Het ontbreken van voldoende insekten door het gebruik van insecticides, die de insekten rechtstreeks doden en van herbicides, die het onkruid vernietigen.*

2. *Het omploegen van de stoppelvelden ontnemt de patrijzen hun levensgebied en de achtergebleven graantjes. Ook het afbranden van de stoppels heeft hetzelfde negatieve effect.*

3. *De winter. Patrijzen kunnen, in tegenstelling met fazanten, bevriezen. Ze moeten extra voedsel opnemen om spijsvertering en warmteafgifte van het lichaam in stand te houden.*

4. *Contactarmoede. Broer en zus paren niet. Dus moeten er patrijzen uit andere kluchten gevonden worden, voor zover er nog zijn.*

5. *Ontbreken van nestmogelijkheid.*

6. *Het ontbreken van zichtschermen tijdens het bezetten van een broedterritorium.*

7. *Nestverliezen.*

De veroudering van populaties doet de densiteit dalen.

Uit Engelse studies is gebleken dat acht gekoppelde hennen van meer dan twee jaar per honderd hectare erin slagen om het elke jonge hen onmogelijk te maken binnen deze honderd hectare te nestelen.

Daarin ligt de oorzaak van het achteruitgaan van niet-bejaagde populaties!

Na twee tot drie jaar gaat een niet-bejaagde populatie automatisch achteruit. Het heeft geen zin een permanente reservezone in een jachtveld te bewaren, wat wel gunstig zou zijn voor bijvoorbeeld de hazenstand. Het is beter elk jaar een ander gedeelte van het jachtrevier te schonen.

Daarom is jagen nodig!

Wegens de zeer grote vruchtbaarheid van de patrijzen en het grote belang van hun verjonging, zal men er beredeneerd op moeten jagen. Daarbij moet men met de biotoopcapaciteit rekening houden. In kwetsbare biotopen blijven de predatoren aanwezig en ook

daar moet enige beperking mogelijk blijven. Om een patrijzenstand te beheren zal het dus nodig zijn om alle factoren die de evolutie van de patrijzenpopulaties kunnen beïnvloeden (bio-, eco- en ethologische), op een rijtje te plaatsen, en daar rekening mee te houden. Zo moet het mogelijk zijn om patrijzen weer op peil te brengen.

Hoe patrijshennen sparen?

In een vlucht patrijzen die opstaat, vliegt de oude haan het eerst op, onmiddellijk gevolgd door de andere hanen. Een fractie van een seconde tot enkele seconden later volgen de hennen. Bij het schieten op patrijzen is het een kwestie van seconden om er te kunnen raken. Ze vliegen weg tegen twaalf tot veertien meter per seconde, en zijn dus meestal buiten schot na twee tot drie seconden. Daardoor wordt meestal op de laatst opvliegende patrijzen geschoten, wat inhoudt dat de jagers op de hennen schieten. Dat verklaart grotendeels waarom er in de winter en in het voorjaar steeds meer hanen in patrijzenvluchten voorkomen. Precies die hanen zijn nu juist zo vervelend tijdens de paar- en broedtijd.

Van dichtbij kan men de patrijshennen gemakkelijk herkennen aan de tekening die op de dekpluimen van de vleugels voorkomt. Bij de hanen dragen die dekpluimen over de gehele lengte slechts een enkele overlangse geel-witachtige streep. Bij de hennen staat die overlangse streep eveneens op de dekpluimen van de vleugels, maar bovendien komen er drie tot vier overdwarse lichte streepjes op voor, die al of niet van de ene tot de andere zijde van alle dekpluimen doorlopen.

In een vlucht kan een ervaren jager met bijna absolute zekerheid raden waar de hanen en waar de hennen vliegen. De oude haan houdt in alle seizoenen de wacht en geeft steeds het sein tot vertrek of tot verandering van richting tijdens het vliegen.

Wordt een normale vlucht patrijzen met of zonder staande hond benaderd, dan is het beslist de oude haan, die zijn verantwoordelijkheid opneemt en het eerst opvliegt, gevolgd door de andere hanen uit de vlucht. Een fractie

van een seconde later gaan de hennen dan de lucht in. *Bij een normale vlucht opvliegende patrijzen, met de twee oude en de jonge patrijzen, ziet de rangschikking er als volgt uit:*

P
(de oude haan)
PPPPP
(3-5 jonge hanen)
P
(de oude hen)
PPPPP
(3-5 jonge hennen)

In een geassocieerde vlucht opvliegende patrijzen, waarbij oude ongepaarde hanen voorkomen, ziet de rangschikking er als volgt uit:

P
(de oude haan)
PPP PPP
(1-3 oude hanen) (1-3 oude hanen)
PPPPP
(3-5 jonge hanen)
P
(de oude hen)
PPPPP
(3-5 jonge hennen)

Deze verhoudingen gelden niet meer wanneer de vogels eerst een tijdje al lopend trachten te ontkomen!

Oude ongepaarde hanen worden door het ouderpaar in geassocieerde vluchten toegelaten als de jongen ongeveer acht weken oud zijn. Bij gebrek aan hennen blijven zulke hanen overtollig tijdens het voorjaar en de zomer; zij leven solitair. Oude hennen daarentegen zijn nooit overtollig.

Hoe groter de vluchten zijn, hoe meer hanen er relatief in voorkomen, vooral omdat vluchten van meer dan veertien of vijftien patrijzen meestal geassocieerde vluchten zijn. Als de aanvoerende oude haan uit een vlucht weggeschoten wordt, dan neemt de oude hen zonder twijfel de leiding over. Wordt die ook nog weggeschoten, dan zijn de jonge patrijzen hulplozer dan tijdens de eerste jachtdagen, en kan men gemakkelijk restloos afschieten. Of dat weidelijk is, is een andere kwestie. Kleine vluchten zijn voor het behoud van de patrijzenstand van minder belang dan grote.